

Մի քանի քր հետո, հեռավոր յուրազնացությունից վերադարձած Դավիթը բարեւում է ողջ ուղորակաւ երկու բառով.

—Պարիկուն քն, աղա՛:

—Աստծո պարին,

ապա ո՛ր ի մասնի կյարին.—բարեր առնում է հայրը:

—Տարա տփի դուրբնդարին,—պատասխա-

նում է Դավիթը Սահայն հայտնի շեղով. թե ում հեղինակութամբ ավելացավ հոր քերանով արտասանված սպառնալիքը.

—Յան պե փարեբյ խամբրի սուս-փուս,

Յան իմ տնից կուրիսի տյուս:

Եվ Դավթի մոր խրատականը.

—Քյա մարթ, տյու բյու խասած պյարուն՝
Ի աղալ կուտա մեյ շափ կյարո՛ւ...

Ա Ր Կ Ա Կ Ի Չ Վ Ա Ր Կ Ա Խ Ո Ւ Ն Է Ր Ը

Արձուկցիներին մեջ ես, թե հենրի և թե նորերի, կալին ինքնատիպ սնահատներ, որոնց արտորեններ, ավանդավազի նման, պատմում էին մեկը մյուսին. Ալդպիսի մի անձնավորություն էր և Դրդոյի Պիտուն. նրա արտաքինները դուրս էին եկել բնգունված սահմաններից, ծիծաղելի պրուցների շարքն անցել ու ասացվածքի վերածվել. Բերենք մի քանի օրինակ.

«Վլադիկ նամբալիս բնչի ուլուր-մուլուր ի»

Հարեաններին ու ծանոթներին երբեք չվիրափուող, չհայհայող Պիտուն իր կնոջը սակաւն, միշտ էլ մի անհեթեթ պտտրվակով ծեծելիս էր եղել. մի ամառ մի քանի օրով նա բաղար էր պնացել, և կինը մնացել էր առանց ծեծի:

Քապարից վերադարձին կինը նախօրոք պատրաստած է լինում նրա և՛ ուր լվանալու ջուրը, և՛ մարտը դուլպոները, և՛ ուտելիքը, բնդհուպ ձվածելի պարսպաներն ու թիկն տալու բարձերը. Ուրն ու պոխը լվանալուց, ուտելուց ու բարձերին թիկն տալուց հետո նու կնոջն ասում է.

—Կնիկ, կնիկ, մե խտա էտա փես տաս:

—Մո, մարթ ասարծո, ախրը ի՞նչ ի իլե, ի՞նչն ի պակաս, տաս տոննամ, բնչի՛ կուպես լիկես,—ուղերուպին հարցնում է կինը:

—Այ կնիկ, շատ եմ բեկարած, մեկ էլ չըլնեմ վեր, մի հակուտակվի, շոտ արտ, տուր,—հրամայելու է անցնում Պիտուն:

—Ախրը ի՞նչ կարահաթիս խամար, ասա, է՛,—նորից է հարցր առաջ տանում կինը, թողնելով մահալ տալու հրամանը անկատար:

—Մո, ես բյու խոր խոկլին,—ասում է Պիտուն հայհոյելով.—հայտ կրխարցուցես էլ թե ի՞նչ ի կարահաթիս քյաղրի համբալիս բնչի՛ ուլոր-մուլոր էր, հր՛,—և սկսում է կնոջը ծեծել:

«Դրգոյի Պիտոյի պես բուր քրվեց բոնեւ»

Որեւ անհատի կամակորությունը բնորոշելու համար այս դարձվածքն էին կրկնում արձակցիները. Պատճառը հետևյալն էր.

Որդիներին մեկի հարսանիքն է լինում. Հստ պուգակաւ սովորության, մոտիկ հարազատներն ու հարեանները, յուրաքանչյուրը ըստ իր հնարավորութան օգնում են հարսանքատիրոջը, իսկ տան զեկավարը, որ խնամիներին ինչ-որ բանով դժոճ է, խոռովել զնացել-ման է ախոռի հողան. Ոչ զավակների, այդ թվում ամուսնացող որդու ծնկաչար աղերսները, ոչ ներկա եղող հարազատների ու հարեանների խրատ-հորդորները Պիտոյի վրա չեն ազդում. նա յուր ու խոռված նստած է մնում ախոռի հողայում մինչև այն պահը, երբ հարս ու փեսային եկեղեցուց բտկն են հասցնում. Պիտուն հանկուրծ մտնում է թոնրատուն մի հակալտիսն քար դրկած, և անբանբալով ասալանում է զեպի թոնիրները, որոնց մեջ քրվթալիս են լինում պակահաշի համար պատրաստած կերակուրներով լիքը հակայական, չորսկանթանի պուտուկները:

Ներկաների դարձացած հարցին, թե ի՞նչ է ուղում անել, Պիտուն հեալով պատասխանում է՝

—Պյան չէ, մենակ էսա բյար պիտի թիկնեմ իռներ:

Ասելն ու քարը թոնրի մեջ նետելը մեկ է անում. Բարեբախտաբար երկրորդ թոնրան միջի կերակուրները փրկվում են:

«Դրգոյի Պիտոյի աեեզուց եման բիբուն
մեաբե են»

Այս դարձվածքը արձուկցուց մոտ ծագրուկան էր ու ուներ իր պատմությունը, որն միայն Դրգոյի Պիտոյի ուղեղը կարող էր ստեղծագործել:

Ի բնե անհանդիստ, ծերության շրջանում էլ բնադակաս Պիտուն, որի թոնրատունը միշտ էլ բնել են և նրա չորս ամուսնացած որդիները՝ չորս «խալիս ազգիկներին» հեա, և նրանցից ծնված մանր ու մեծ երեխաները, ամեն յուսասաղի հեա ազմրկել է՝ «Մո՛, հարամակերներ, օրը կեսօր ի, խերիք ի մրափեր»։ Սակայն մի օր ընտանիքի

տնդամենները հանգիստ քնում, քունները առնում, ուզում են վեր կենալ, տեսնում են երգիկը մուսթ-մուսթ է ու լուռ պառկում են իրենց անկողիններում: Մեկ էլ նրանց ականջին են հասնում ինչ որ խոսակցություններ ու հոր հաստատուն շեշտով ձայնը՝ «Բիթուն, բիթուն, բիթուն էլ մեոիր են»: Հետո թոնրատան դուռը բացվում է: Ներս թափանցող կուրացուցիչ լույսի հետ ներս են մտնում և՛ Պիտոն Բիթունն էլ մեոիր են» կրկնելով, և՛ դուռի քահանան՝ երեսը խաչակնքելով, և՛ ժամհարը՝ մեոել տանելու պատգարակը ուսին, և՛ թաղեցի ծերերն ու կանայք՝ ստրասափր գեմքերին: Իսկ իրենց անկողիններում արթուն պառկած կիսամերկ կանայք ու տղամարդիկ, յուրաքանչյուրը իր հագուստը դրկած, վազում են թոնրատան խորքի մատանները:

—Անիծվես դու, անիծվես, ես քյու խազալիք՝ն եմ, հա՛,—վրդովվում է քահանան և սկսում է անհեծքներ անդալ այդ ռաստոու երեսից ընկած» մարդու դիմին:

—Տեր հայր, խո տյուք ծեր պարի աչկով տիսաքյ, որ իմ տնցիքյ բիթունն էլ մեոուկ ին, —հանգիստ պատասխանում է Դրզոյի Պիտոն:

Պիտոն այդ օրը, լուսադեմին իր «հարամա-կերներին» արթնացնելու փոխարեն, բարձրանում է կուռը, երգիկը ամուր ծածկում է, այնպես որ ոչ մի շողք չերեա, նույնպիսի խնամքով ծածկում է նաև դռան փակատան անցքը, իսկ օրը բավականին անցնելուց հետո գնում է քահանային հայտնում թե տնցիք բոլորն էլ մահացել են: Անօրինակ ողորդական լուրից հուզված քահանան, իր հետ վերցրած ժամհարին գնում է «մեոեխատուն»: Տերտերին ու ժամհարին են միանում նաև պատահարից սարսափած թաղեցիները:

Ահա թե ինչպես էր Դրզոյի Պիտոն իր «հարամակերներին» ամոթահարել:

«Թսւթաւի Մարկոսի տիսսւծ սառտանեն խո չե՛ս»

Անհիշելի ժամանակներից Արճակսւմ ևս եղել է այն սովորությունը, որ դուքանատերերը բավարար չափով լծկան չունենալու դեպքում, տնտեսապես անապահով համադրուղացուց (որը գութան չունեւ և ընդամենը երկու-երեք լծկանի տեր էր) վարձու լծկան էին վերցրել: Դա ունեցել էր մի անփոփոխ սակագին, տյն է՝ ողջ սեզոնին բանեցրած յուրաքանչյուր լծկանի համար գութանատերը պետք է մի օրով իր գութանը աշխատեցնէր լծկանաաիրոջ արտում: Նման գործարքը կոչվում էր «լծկանը դութանով տալ»:

Դրզոյի Պիտոն այդ տեսակի գութանատերերից չէր: Նրա սեփական լծկանները փոխով գութանից էլ տվելի են եղել: Բայց երբ Թաթարի Մարկոսը նրան առաջարկում է իր գույգ եզր վերցնել գութանով, Պիտոն ի հարգանս սուրբ բարեկամության (Մարկոսը Պիտոյի քավորն էր եղել) համաձայնում է:

Եղները գութանով տալուց մի շաբաթ անց Մարկոսը խնդրում է Պիտոյին, եղներից մեկը մի օրով իրեն տրամադրել:

—Ինչ կա որ,—ասում է Պիտոն,—վազ լուսատեմին քյանի կիշերարած լծկաններ տաշտ չի տարե, կնա մեր փոյախ, քու եզ տար:—Վերջում էլ հարցնում է,—Մո մտրթ, խո մեր փայխից չես՝ վախենա:

—Հնչի՞ պիտի վախենամ,—պատասխանում է Մարկոսը:

Գիշերվա կեսին, Պիտոն անկողնուց վեր է կենում, վերցնում է մի աման ալյուր, հետն էլ թոնրան մոտ փարատելը, որով սովորարար թոնիրը փարատելուց հետո ակն են խցկում ու սուսփուս տանից դուրս գնում:

Լուսադեմին Մարկոսը, որ բավականին սրտոտ ու ճշմարտախոս մարդ է լինում, մտնում է Դրզոյի մուսթ ախոռը, մի քիչ սպասում՝ մինչև աչքերը մթանը վարժվեն, հետո գիմում է ախոռի այն բաժանմունքը, ուր լծկան եղներն են կապված: Բայց ի՞նչ, իր սև եզը լույսի պես սպիտակ դարձած, վրան էլ մի սև, կոտորված սատանա հեծած դեպի իրեն է գալիս:

—Իսուս-Քրիստոս, Իսուս-Քրիստոս,—մրմրում է Մարկոսը՝ և՛ իր երեսը խաչակնքելով, և՛ «սաաանայի» վրա խաչ հանելով: Ասկայն «սատանան» կործանվելու փոխարեն, սպիտակած եզանը ավելի է քշում դեպի Մարկոսը ու սատանայական մազե մտրակով երկու անգամ խփում է նրա դեմքին:

Ուշաթափվելու աստիճան սարսափած Թաթարի Մարկոսը «Իսուս-Քրիստոս» լիոտալով իրեն դուրս է գցում Դրզոյի ախոռից ու մի կերպ հասնում իր առն և ընկնում անկողին: Կեսօրին Դրզոյի Պիտոն գնում է հարցնելու, թե քավորը ինչու չի եկել իր եզը տանելու:

—Աանախեր,—ասում է Մարկոսը,—քյու փայխի մեջ սատանա ի պնակալվե: Ես վախեցա, չորով տյուս թռա,—և պատմում է իր տեսածները:

—Յա՛, ի՞նչ ի կասես,—գարմանում է Պիտոն,—իմ փայխի մեջ քյաոսուն տտրի ի օխնուկ մալ-տավար կպախվի, սատանեն ի՞նչըխ պիտի պնակվի էնտեղ: Վայ թե աչկի երեսոյթ ի իրե:

ըրկարացա՞ր Իսուս-Քրիստոս ասելով՝ խաչ խանիր իրիսիտ, որ աշկիտ երևույթ խափանվեր:

— Սանախեր, խաչ էլ խանիցի, Իսուս-Քրիստոս էլ կանչիցի, համա ձեր փոխի սատանեն անկողնան էր,— սկսում է երգվել Մարկոսը:— Քյը-շնց էկավ վրես, մկա էլ աշկիս առան ի, ձեռ սարավ ուր իանվ, մաղե թոփուդ պոնեց, էտա թափուլով բիթ-պենիս՝ տուր որ կուտաս:

— Որ լսկուն ի մեր սան ղուվաթն ի իլե, չի թողե, որ տյու իմ տան կլութընվորին տանես՝ պանցուցես,— եղբակացնում է Պիտոն:

Թաթարի Մարկոսը, որ բոլորին էլ պատմել էր 'Երզնյի «փայխի սատանի» մասին, հեշտու-թյամբ համոզվում է, որ 'Երզնյի տան ղուվաթը թույլ չի տվել իրեն՝ Պիտոնի տան վարձու անասունին տանել-չարչարել:

'Երզնյի «փայխի սատանայից» ամենից շատ սկսել էին վախենալ 'Երզնյի ընտանիքի անդամները և այդ վախը փարատելու անհրաժեշտությունից ղրգված, Պիտոն պատմել էր, որ այդ բոլոր հնարտներն իրենք էլ եղել, ինքն է, որ ունեցր ծծել է այլուրով, ինքը սկլորացել է, ղևմբն ու մարմինը շփել խոնրտն մրոս փարտ-տիկով, ղտպաթի մաղափունջը բաժանել երկու մասի և եկտն պոշը ձեռքն է առել ու ղրանով հորվածել բավրոջ ղեմքին:

Դադտնիքը բացահայտվելուց հետո, Թաթարի Մարկոսը ղառնում է ղյուղի ծիծաղի առարկան:

«Երզնյի Պիտոնի կույրնի խուց ասկըցե՛ր ի»

Այս ղարձվածքն էլ էր ծաղրասեր արհա-հաց մոտ տեղ ղտել. Գյուղամերձ՝ բյաղջի տա-կոչված բլրաղաղաթին կար մի հեկա ժայռ. որը նկատվում էր հեռավոր ղաշտավայրերից և որի ստվերը անհիշելի ժամանակներից ղաշտային աշխատողների մոտ համարվել էր կեսօրյա հաշի ու հանդատի աղղարար: Պիտոն ևս այդ ստվերով էր ղեկավարվել, Բաբառոջ Պիտոն ինքն էր եղել մահկալը:

Որերից մի օր ղութանի հաց բերողը ուշա-նում է: Պիտոն բավականանում է հաց բերողին կոպիտ հաշտյանքներ տալով, բայց երբ հացորդ օրը նայելով բլրաղաղաթի և տեսնելով ստվերը, արտամիջյան հանապարհին ղութանին հաց բե-րողի չի նշմարում, Պիտոն կտրղաղրում է ղութանը ղուրս բերել արտից ու քշել ղեպի ղյուղ, ղեպի իրենց տուն:

Մոտակա արուների ղութանավորների ղարմա-ցական հարցին, թե ինչ է պատահել, Պիտոն հանդիսու պատասխանում է՝

— Չէրթանք տուն ճաշներյ:

Թե ինչ «ճաշ էր եփվել» 'Երզնյի տնեցոց ղըլ-խին, ղրանից այնքան շատ բան չէր մնացել ականատեսների հիշողության մեջ, որքան վտու էր մնացել պատկերը՝ ղութանը իր շորս լուծ եղով և Պիտոն՝ մաճը բռնած իր տան ղռանը:

ԵՐԳ, ԵՐԱԺՇՏՈՒԹՅՈՒՆ, ՊԱՐ

ԹԱՓԱՌԱԿԱՆ ԵՐԳՆԵՐ

Թափառական երգիչներ էին այցելում Ար-հաղ՝ աշուղներ և «մրդրներ» (մահմեդական ղեշուններ): Մրդրները, Վանի քաղաքապետուցտ-յին, Ակրոփի կոչված թաղամասի ղեշու մահմեդա-կաններն էին, իրենց մաղաղործի արհեստով սի-տանի թե՛ ղյուղին, թե՛ քաղաքին. հետևաբար ար-ժանի այն սառը հարդանքին, որին արժանանում էին երթնել արհեստավորները, ասենք ինչպիսիք էին վանեցի կյայեկչիները, փինաչիները, ղատախ-ցի ղղրար-թաղիրաղործները, նույնիսկ Արճակի ամենօրյա այցելու մոտակա Աղտաշ քրղական ղյուղի բնակիչ, մուրացկան ձերուկ, քուրդ կույր Ալին: Մրդրները, որոնք սովորաբար առողջ ու աշխատանքի մարդիկ էին, իրենց բնատուր ստախոսությամբ, մանր գողության հակումներով և աներեսությամբ, արժանացել էին մեծի ու փոք-րի արհամարհանքին:

Մրդրները ղյուղն էին ղալիս ամռան բն-թացքում, տարեկան մի քանի անգամ, իրենց հետ ունենալով նոր շինված աարերի ձեռքի մաղերով բարձված մեկ կամ երկու էջ և ցորենի ղվալներ: Իրենց մաղերը վաճառում էին ցորենով կամ ալ-յուրով, փոխանակում ոչխարի մորթով, բայց և միաժամանակ երղասացությամբ ղրաղվում: Ահա թե ինչպես:

Նույս էին մտնում երկար ձեռնափայտով ղինված, երկու առողջ թխարեղ տղամարդիկ մեկի ուրին մի քանի մաղ ու բյունիկ, մյուսին՝ ղվալ ու անմիջապես նստում ոչան տակ: Տանտիկինը վեր-ցրնում էր իրեն անհրաժեշտ մաղը, սնտղում, սա-կարկում և մաղը լիքը ցորեն տալով, մաղն առ-նում էր:

Սակայն մրդրները մնում էին նստած:

— Դե ղնացեք,— սուտ էր աանաիկինը:

— Վահ, իանում, խոշ բաջի,— ղարմանում